

Tomislav Bandin

A TÁRSULT MUNKA KARDELJI ELVEIT BÍRÁLÓ NÉZETEK

A társult munka egész rendszere, tehát a társultmunka-alapszervezetek is mint a társadalom gazdasági és szociális alapsejtjei, számtalan bírálat tárgyát képezik. Az utóbbi időben, különösen pedig azóta, mióta társadalmunk számos gazdasági nehézséggel küszködik, olyan kritikák is elhangzottak, amelyek nemcsak a társultmunka-alapszervezetek létjogosultságát, de ezzel együtt a kardelji elveket is megkérdőjelezzik.

Mivel nem holmiféle naiv és ártatlan bírálatról van szó, szükségesnek tartjuk a bírálat jellegének és lényegének, valamint ideológiai pozíciójának a felfedését. Véleményünk szerint a priori is megállapíthatjuk, hogy a szocialista öngazgatással és a munkásosztály gazdasági, illetve emberi felszabadítására irányuló törekvéseivel ellentétes eszmékről van szó. Bár az ilyen eszmék társadalmunkban nem nyertek legitimitást, egyesek mégis nyíltan vagy burkoltan, ilyen elképzeléseket szorgalmaznak és a gyakorlatban obstruálják a társult munka, a szocialista öngazgatás fejlesztési irányelveit. Természetesen tudják, hogy ideológiai és politikai vonatkozásban is társadalmunkban milyen létjogosultságot nyert az öngazgatás, mennyire összenőtt a munkásosztály lényével¹, ezért szóval és formálisan támogatják az öngazgatás általános elveit, de ugyanakkor arra törekcsenek, hogy az öngazgatás lába alól kirántásák a talajt, még-hozzá oly módon, hogy legfőbb lényegét, tehát forradalmi tartalmát próbálják kétségbe vonni. A szocialista öngazgatással nem egyező ideológia alkalmazkodik a szocialista öngazgatás vívmányaihoz, de a rend-

¹ A szabadkai Közgazdasági Kar felmérést készített a dolgozók gazdasági, szociális és öngazgatási motivációiról a termelés eredményességének növelésében. Nagyobb számú társultmunka-alapszervezetből több mint 700 dolgozót ölelt fel a felmérés 1982 végén és az 1983-as év elején. Ha figyelmen kívül hagyjuk a „nem tudom eldönteni” válaszokat, akkor a dolgozók 72 százaléka az öngazgatású szocializmusra, 12 százaléka az állami, adminisztratív típusú szocializmusra, 16 százalék pedig a vegyes gazdaságra (részben állami, részben magántulajdon) szavazott.

szer intézményein keresztül tevékenységével gátolni, sőt veszélybe sodorni igyekszik az öngazgatás lényegét. Az ilyen eszmék megnyilvánulási formája és agresszivitásának foka különböző, ám az utóbbi időben mind gyakrabban hallható, ezért kimerítő válasszal kell szolgálnunk mindenütt és minden szinten.

A társadalmi és gazdasági stabilizáció helyzetének felülvizsgálata

A társadalomnak, különösen a munkásosztálynak a gazdasági és társadalmi stabilizáció érdekében tett törekvései keretében² a társadalmi bírálóat lencséje alá kerül számos más nyitott kérdés, probléma, hiba, a gazdasági és szociális fejlődés politikai stratégiájának gyengesége. Anélkül, hogy szándékomban lenne elemezni valamennyi bírálóat, vagy bíráló álláspontot, szeretném megállapítani, hogy a bírálóat a társadalom stratégiai irányvonalát, más szóval a társult munkát, a szocialista öngazgatást sem kerüli el. Ezeknek egy része negatívan értékeli a rendszer alapsejtjeit, vagyis a társultmunka-alapszervezeteket.

A társult munkára vonatkozóan tehát két, egymástól alapvetően különböző nézet van érvényben. Az egyik hozzáállásában rámutat a társult munka funkcionálásában jelentkező gyengeségekre, hibákra és fogyatékoságokra, ugyanakkor azonban igyekszik jó gyakorlati megoldásokat javasolni. A másik hozzáállás a rendszer bírálóatára korlátozódik, a revízió szükségességét hangoztatva, esetleg jelenlegi formájában való megszüntetését követelve. Az utóbbi álláspont szerint — úgy tűnik — a társult munka egyedüli oka minden gazdasági és szociális nehézségnek, az emberi viszonyokban jelentkező problémáknak, a társadalmi gondoknak. Ez a bírálóat különösen a társultmunka-alapszervezeteket értékeli negatívan és követeli a „történelem kerekének visszafordítását” a valamikori vállalati formákhoz mint a termelés társadalmi szervezésének alakzatához.

² Nem osztom azok véleményét, akik azt állítják, hogy Jugoszláviában súlyos gazdasági (és társadalmi) válságról van szó. Véleményem szerint gazdasági és társadalmi természetű komoly nehézségekről beszélhetünk, de ismétlem, semmiképp nem válságról. A válság szóval az öngazgatás-ellenes és a Kommunista Szövetség politikáját ellenző erők a jelentől és a jövőtől való félelem pszichózisát szándékozzák kelteni, a tehetetlenség és defetizmus hangulatát. Szerintük fel kell hagyni mindennel, elsősorban az öngazgatású szocializmussal, a társadalom demokratizálásával és visszatérni az „erős kéz” politikájához, az állami igazgatáshoz, a menedzserszervezéshez stb.

Ismételten szeretném tehát aláhúzni, hogy a gazdasági stabilizáció, illetve az össztársadalmi helyzet — így a gazdasági és nem gazdasági problémák is — nem képezi a szocialista öngazgatás stratégiáját. Tény, hogy a stabilizáció (és a hatására alakuló termelés, az élet-színvonal) a szocialista országépítés egyik nehéz szakasza, de semmiképp sem stratégiai, tehát nem hosszú távra szóló elhatározás

A társult munka kritikájának lényege és ideológiai pozíciója

A társult munka és a társadalmi újratermelés alapsejtjeinek, azaz a társultmunka-alapszervezetek bírálatából jogosan vonható le a következtetés, hogy ennek a bírálatnak mélyebb ideológiai tartalma van, mint amilyen formában és amilyen módon tulajdonképpen megnyilvánul. A későbbiekben részletesebben szölok erről a bírálatról. A társult munka rendszerének kritikája alapján a következőkben foglalható össze: a társult munkának a tmsz-okra való felosztása nem gazdaságos; a társultmunka-alapszervezetek dezintegrálják a gazdaságot és a társadalmat³, megrontják a demokratikus viszonyokat, nem hatnak ösztönzőleg,⁴ megbontják az egységet,⁵ demoralizálják a társult dolgozókat.

³ Bár kétségtelen, hogy a társult munkában találkozunk ilyen jelenségekkel, mégis úgy vélem, hogy a bírálatnak ez az állítása nem pontos. Hogy miért? 1980-ban mindössze 4231 munkaszervezetnek volt társultmunka-alapszervezete, míg 13 940-nek nem volt. Ha már a helyzet ilyen — függetlenül attól, hogy a tmsz-ok nagyobb munkaszervezetekbe tömörülnek —, akkor kérdés, hogy valóban a társadalmilag társított, vagy társult munka-e az, amely dezintegrálja ezt a körülbelül négyezer munkaszervezetet, vagy valamely más tényező, kedvezőtlen jelenségek és folyamatok. Nyilvánvaló, hogy ez utóbbiról van szó.

⁴ A gyakorlat a bírálatnak ezt az állítását is tagadja. Ugyanis a Közgazdasági Kar már említett felmérésében a kérdésre: Vajon hajlandó-e munkaszervezetében a jobb termelési és pénzügyi eredmények elérése érdekében a rendes munkán és munkaidőn felül is dolgozni, a dolgozók 64 százaléka úgy vélte, hogy ebben személyesen is érdekelt és ezért hajlandó rá, 28 százalék: amennyire igen, annyira nem, és a dolgozók mindössze 8 százaléka nem érdekelt abban, hogy többet dolgozzon.

⁵ A bírálat állításaitól eltérően a Közgazdasági Kar felmérésének eredményei a dolgozók nagyfokú szolidaritásáról tanúskodnak. A kérdésre: Ha munkaszervezetében valamely társultmunka-alapszervezetnek a termelési gondok megoldásához (a kapacitások bővítéséhez, új termelési technológia bevezetéséhez stb.) pénzeszközökre lenne szüksége, egyezne-e azzal, hogy az Ön társultmunka-alapszervezete segítsen, akár annak árán is, hogy emiatt csökkenjen a személyi jövedelme? — a következő válaszokat kaptuk. Egyezem, hogy segítsünk, de a személyi jövedelem csökkentése nélkül (47 százalék); egyezem akkor is, ha emiatt csökken személyi jövedelmem (15 százalék); egyezem, de úgy, hogy a tmsz egyéb alapjaiból adjuk a segítyt (19 százalék) és végzetül, nem egyezem, mert úgy vélem, minden társultmunka-alapszervezet egyedül kell hogy megoldja termelési gondjait (ugyancsak 19 százalék). Mint látjuk, a dolgozók 81 százaléka (562 személy) támogatja más társultmunka-alapszervezetek segítségét és mindössze 19 százaléka (134 dolgozó) ellenzi.

A kérdésre: Egyezne-e azzal, hogy az Ön társultmunka-alapszervezete adjon pénzt egy másik alapszervezetnek, amely nem tudja dol-

A gazdasági balsiker pedig (a bírálókat szerint) a priori következménye a társult dolgozók autonómiájának a társult munka alapszervezetein belül. Ezért — véli a bírálókat — a vállalat decentralizálásának minden formája és minden autonómiája, amely túllépi a termelési egység küszöbét, tudománytalan és veszélyes.⁶

A demokratikus viszonyok felbomlása, az ösztönzés hiánya, az egység megbomlása és a demoralizálódás — a bírálókat szerint — nem más, mint a társultmunka-alapszervezetek jövedelemért folytatott „farkas-kiüldelmének” következménye. Ez a harc a munkásosztályt sem kerüli el, az ellentétek a munkásosztály soraiban is jelentkeznek, ezért az osztály dezintegrálódik és minden szintű külső struktúrák erős befolyása alá kerül.

A fentiekből kiindulva a társult munka bírálói „gondoskodtak” arról, hogy a társadalomnak és a munkásosztálynak „új” szervezkedési formákat kínáljanak fel, amelyek lényegében társadalmi-gazdasági, sőt eszmei vonatkozásban is meghatározó jellegűek.

Mi is tulajdonképpen ezeknek az „új” nézeteknek a lényege? Röviden: a vállalati szervezési forma, illetve azoknak a társadalmi viszonyoknak a visszaállítása, amelyek a vállalati jellegű termelési-szervezési formákat éltetik. De mivel az ilyen elképzelések szorgalmazói is tudják, hogy éppen az öngazgatás korai szakaszában „az alulról” érkező nyomás hatására szűnt meg a vállalat mint technokrata irányítású központosított gazdasági-szociális szervezet és alakult át autonóm termelési egységgé, így a központosított vállalati termelési rendszerre való visszatérést bizonyos

gozónak személyi jövedelmét kifizetni, a válaszok a következők voltak. Egyezem, ha ez szükséges — vélte a dolgozók 82 százaléka. Nem egyezem, mert minden alapszervezet maga gondoskodik a személyi jövedelmi eszközök megteremtéséről — vélekedett 18 százalék.

A kapott válaszok tehát teljes mértékben megdöntik azt az állítást, miszerint a társultmunka-alapszervezetek, illetve ezen belül a társult dolgozók autonómiája a „dolgozói közösség egységének megbomlásához” vezet, és hogy „egyre inkább elmérgesednek az egymás közötti viszonyok”. (Lásd például Branko Horvat: Dvije masovne ideološke devijacije u savremenom jugoslovenskom društvu. Sociologija, 1982/2—3.)

⁶ Mivel a vállalat túl nagy termelési egység, „öngazgatású üzemegységek társulásává kell átszervezni”. Vagy a továbbiakban: „... Eddig az elemzés helyes és tudományosan megalapozott. Az ideológiai vonatkozása arra a feltevésre épül, hogy a társultmunka-alapszervezetek között adásvételi alapokon kell kiépíteni a viszonyokat, mert *mindenkinek rendelkeznie kell a megvalósított jövedelemmel.*” (aláhúzta T. B. — Branko Horvat idézett írása a Sociologija folyóiratból). Ezen a helyen csak ennyit: tudományos csak az, amit Branko Horvat gondol, képvisel, vagy javasol. Minden más tudálatos, az ideológia terméke.

módosításokkal javasolják. Ezek a változtatások elsősorban a vezetésre és irányításra vonatkoznak.⁷

Nézeteik bizonyításához, illetve a társult dolgozók autonómiája megszüntetésének a szükségességéhez természetesen „bizonyítékokra” is szükség volt, és ezt a bizonyítékot a nézet egyes képviselői a társultmunka-alapszervezetek közötti adásvételi viszonyokban vélik megtalálni. Azzal, hogy a bíráló az adásvételi viszonyokra helyezi a hangsúlyt, amivel egyébként teljes mértékben azonosítja a társultmunka-alapszervezetek közötti viszonyokat, a következő „igazságot” szeretné bizonyítani: „... Lét-rejtek tehát a társultmunka-alapszervezetek és velük egyidejűleg felbomlott a kollektíva, egyre romlottak az emberek közötti viszonyok és egyre csökkent a gazdálkodás hatékonysága.”⁸ Emiatt a bíráló „megmentő megoldást” kínál a társadalomnak és a munkásosztálynak: térjünk vissza a vállalatokhoz a termelő, avagy üzemezségekhez és a jövedelem technokrata centralizálásához. Az üzemezségekbe az egyén is kifejezésre juthat — állítja a bíráló.⁹ Hogy miben? A Sociologija (1982/2—3.) című folyóiratban közölt írásában B. Horvat nem ad pontos választ, de annyit mindenesetre megtudhatunk tőle, hogy semmiképp és semmilyen körülmények között „nem rendelkezhet a jövedelemmel”.¹⁰

⁷ Lásd például dr. Branko Horvat *Organizacioni principi samoupravljanja* című írását az *Odlučivanje u organizacijama udruženog rada* című szöveggyűjteményben, Varaždin, 1981.

⁸ Branko Horvat: *Dvije masovne ideološke devijacije u savremenom jugoslovenskom društvu*. Sociologija, 1982/2—3.

⁹ Az olvasó észrevehette, hogy a „bíráló” szót használok, közben főleg Branko Horvat állásfoglalására mutatok rá. Az általánosítás részéről mégis szándékos, mert nem csak ő képvisel ilyen nézeteket. A Varažd'nban 1981. október 26-án és 27-én megtartott tanácskozáson személyesen tapasztaltam, amint a résztvevők egy része tapssal juttatta kifejezésre a Horvat nézeteivel való egyezését.

¹⁰ Még sem marad el Branko Horvat válasza arra vonatkozóan, hogy miben kell az egyénnek kifejezésre jutnia. *Organizacioni principi samoupravljanja* című, már említett munkájában ő világos feleletet ad erre a kérdésre: „... A határozatok többsége, amely befolyásolja a dolgozók mindennapi életét, meghozható az üzemezségben is. Ezek a munkafeladatokkal, a munkafeltételekkel, a társadalmi elsőbbséggel, a többlet elosztásával, a foglalkoztatással és a felmondással, az ellen-terek megoldásával kapcsolatos döntések. A többi, azaz a munkaszervezet politikáját meghatározó döntéseket a központi törvényhozó szervre, a *munkástanácsra* kell átruházni. Vannak azonban olyan kérdések is, amelyekben még a munkástanács sem és a dolgozói közösséghez tartozó egyén sem illet kes, hanem az egész dolgozói közösség dönt róluk a dolgozók gyűlésén, vagy referendumon. Ilyen kérdések a más munkaszervezetekkel való társulás, a radikális átszervezések, a nagy beruházások, az alapzabályzat meghozatala és hasonlók. Ilyen esetekben a vállalat keretében dolgozó valamennyi üzemezségben kérhető a szavazattöbbség.”

Mint láthatjuk tehát (a 10. számú lábjegyzetben) egy szó sem esik a sorsfontosságú kérdésről: *ki határoz a jövedelem egészéről?* A bírálatból, közvetve, az derül ki, hogy ez nem a dolgozó ügye (joga) az üzemegységben, hanem a vállalat központi szerveinek dolga. Végző soron tehát a menedzsereké és technokrata-igazgatási struktúráké.

Mielőtt válaszolnék a bírálatra, előbb fel szeretnék tenni egy kérdést a társult munka bírálóinak. A bírálat egyes álláspontjaiból kétséget kizáróan leszögezhetjük, hogy a bírálat alapján fő célként nem a társultmunka-alapszervezeteket jöleli meg, hanem annál sokkal lényegesebbet, a termelési viszonyok tartalmát, a dolgozóknak a jövedelem feletti rendelkezési jogát. Ezért a társultmunka-alapszervezetek megszüntetésének követelése arra irányuló törekvés; hogy megszüntessük azt a társadalmi viszonyt, amely autonómiát biztosít a társultmunka-alapszervezetekben a társult dolgozóknak. Az ilyen törekvések szocialistaellenesek, öngazgatásellenesek és munkásosztály-ellenesek. Társadalmilag károsak, ideológiailag pedig rendkívül veszélyesek. Annál is inkább, mert ez a nézet a szocialista öngazgatással ellentétes álláspontot képvisel és a menedzser elképzelésektől fertőzött, minden problémát ezek alapján vizsgál és értekel.¹¹

A társult munka rendszerét bírálókhöz intézett kérdésem pedig a következő: Hogyan gondolják megvalósítani a munka felszabadítását, ha nem a társult dolgozóknak a társultmunka-alapszervezetekben a termelési feltételek és a munka eredménye (a jövedelem) feletti rendelkezési joga révén? Várható, hogy a bírálat előbb-utóbb erre a kérdésre is választ ad, még hozzá „egyedüli helyes választ és életmentő megoldást”, amely azonban minden bizonnyal különbözik alapvető társadalmi-fejlesztési irányvonalunktól, a társult munka és a szocialista öngazgatás rendszerétől. Más kérdés, hogy a munkásosztály elfogadja-e ezt a javaslatot, vagy egyszerűen a történelem süllyesztőjébe helyezi. Meggyőződésem, hogy ez utóbbit teszi.

Fordította *Hornok Ferenc*

Rezime

Kritički osvrt na tzv. tezu o dekadelizaciji društvenog udruženog rada

Sistem udruženog rada i njegovo društveno-ekonomsko funkcionisanje sa osnovnim organizacijama udruženog rada kao bazičnim ekonomskim i socijalnim celijama, predmet su različitih kritika. U poslednje vreme, a, naročito od ispoljavanja ozbiljnijih ekonomskih teškoća u društvu, javljaju se kritike OOUR-ske organizacije udruženog rada, ne retko, podvedene pod termin „dekadelizacija” udruženog rada.

¹¹ Az öngazgatás és a menedzseri szervezés viszonyáról lásd J. B. Tito beszédét a Bosznia-Hercegovinai Tudományos és Művészeti Akadémia tagjává avatásakor. Szarajevó, 1969. nov. 30.

Može se a priori utvrditi da je u pitanju ideologija oprečna socijalističkom samoupravljanju i istorijskim težnjama radničke klase za sopstveno ekonomsko i ljudsko oslobođenje.

U sklopu napora društva, a posebno radničke klase, radi ekonomske i društvene stabilizacije, pod lupu društvene kritike stavljaju se mnoga otvorena pitanja, pa, čak, i strateško društveno opredeljenje — sistem udruženog rada socijalističkog samoupravljanja, sa negativnim ocenjivanjem osnovnih organizacija, kao temeljnim ćelijama tog sistema. U toj kritici, ne retko, postulira se za reviziju sistema, ili, čak, likvidaciju u sadašnjem obliku. U osnovi, kritika sistema udruženog rada svodi se na sledeće: sistem udruženog rada, sa svojom OOUR-skom organizacijom, nije ekonomski efikasan, osnovne organizacije dezintegrišu privredu i društvo, vode u narušavanje demokratskih odnosa, itd. Na temelju kritike nude se društvu i radničkoj klasi „nova” organizacijska, a u suštini društveno-ekonomska, čak, idejna opredeljenja. Nudi se, drugim rečima, restauracija preduzeća, odnosno društvenih oćnosa koje ono uspostavlja.

Iz stavova kritike na račun sistema udruženog rada može se bez dileme zaključiti da ona ne puca u osnovnu organizaciju udruženog rada kao instituciju, već je ta ideološka municija upućena na samu sadržinu odnosa proizvodnje, na ovladavanje udruženih radnika uslovima proizvodnje i celinom dohotka. Zato je zalaganje kritike, u osnovi antisocijalističko, antisamoupravno i, konačno, antiradničko. Zalaganja kritike su zbog toga društveno štetna, a idejno veoma opasna.

Na kraju, kritici sistema udruženog rada se može opravdano postaviti sledeće pitanje: u čemu vidi, i kojim putem ostvarivati oslobođenje rada, ako ne ovladavanjem udruženih radnika uslovima proizvodnje i celinom dohotka.

Možda će se kritika potruditi da i na ovo pitanje ponudi: „jedino ispravno” i „spasonosno” rešenje; rešenje različito od društvenog opredeljenja utemeljenog u sistemu udruženog rada socijalističkog samoupravljanja. Drugo je pitanje da li će ga radnička klasa prihvatiti, ili će ga poslati na „đubršte istorije”. Ubeđeni smo u ovo drugo.

Summary

A Critical Review of the so-called Thesis on the “Die-Kardeljization” of the Social Associated Labour

The system of associated labour and its socio-economic functioning with the basic organization of associated labour as fundamental economic and social cells, are the subject of many critiques. Recently, and more specifically since the appearance of serious economic difficulties in our society, there emerges criticism from the basic organizations of associated labour, frequently called “de-Kardeljization” of associated labour.

We can a priori state that we are facing an ideology completely opposite to the socialist self-management and to the historical aspirations of the working class for its own economic and human liberation.

Within the great effort of our society and especially the working class, for economic and social stabilization, in the focus of social criticism we have many unsolved questions, and what's more the strategic, social determination — the system of associated labour of the socialist self-management, with a negative

grading of the basic organizations of associated labour, as the fundamental cell of this system. In this criticism, not rarely, the revision of the system has been postulated, even the liquidation of the system itself — in today's form. In the bases, the criticism of the system of associated labour can be brought down to the following: the system of associated labour, with its organization of basic organizations of associated labour is not effective economically, the basic organizations disintegrate economy and society as a whole, than they lead to violation of democratic relations, etc. On the bases of this criticism our society and the working class have been offered "new" organizational, in its essence socio-economic, even ideological determinations. In other words, the restoration of business organizations has been offered as a solution, that is the social relations they carry in themselves.

From the attitudes of the criticism on the system of associated labour, we can without any doubt state that it doesn't aim at the basic organization of associated labour as an institution, but the ideological ammunition is aimed at the contents of production relations, at the mastering the production conditions and of the gross income from the part of associated labourers. This is the reason why this criticism is essentially anti-socialistic, anti-selfmanaging and finally anti-worker. To support this criticism is for this reason harmful, ideologically very dangerous.

At the end, we have the right to pose questions to this criticism of associated labour: where does it see and which is the way of the liberation of work, if not by the mastering of production conditions and of the gross income from the part of associated labourers.

It is possible that criticism shall try to offer the "only correct" and "beneficial" solution to this question, too, a solution different from the social determinations which are founded in our system of associated labour of socialistic selfmanagement. The other question is, whether the working class will accept it, or they shall send it to the "trash pile of history". We are convinced of the last.